

ÜSTÂD-I EKREM HATTAT NAZÎF BEY*

Dr. Abdulkadir YILMAZ**

Bir millet ne kadar felakete düçâr olursa olsun nazarında dâhî ve muazzam çehreleri hiç bir vechile sönmez. Hususiyle böyle zamanlardadır ki o sîmaları daha iyi hatırlar, alkışlar. Nazîf Bey de bu çehrelerden biri olduğundan bu sahîfeler ve burada münderic (bulunan) iki eseri eminim ki onu hiçbir zaman unutturmayacaktır.

Mehmet Nazîf Bey¹ Kırımdan Rumeli'ye hicret etmiş olan Mustafa Efendi'nin sulbünden (sülalesinden,zürriyetinden)1262 tarihinde tevellüd eyleyerek pederi ile beraber âvân-ı tufûliyetinde (çocukluğunda) İstanbul'a gelmiştir. O zaman terk-i diyar edenlere hakikaten şayân-ı takdir bir sürette bezl olunan (bolca verilen) cemûleler (birisinin gönlünü hoş etmek için yapılan hareketler) sırasında küçük Nazîf Efendi Enderûn-ı Humâyûn (saray)'a kabul olunmuştur.Bir taraftan Nazîf Efendi Burada iktisâb-ı talim eğlediği gibi hattatlık mesleğinin ilk çeşnisini (tadını, lezzetini) de buradan almıştır. Hırka-ı Şerif dâiresinin dehlizinde hocasının rahlesi (tahtadan yapılan dar ve alçak masası) önünde yazı yazdığı yeri bizzât kendisi bana göstermiş idi. Genç yaşında iken matbaa hattatlığı ile uğraşmaya başlayarak bu sebepten Enderûn'dan intifâk eylemiştir (ayrılmıştır).

Enderûn'un tarz-ı hayatı Nazîf Bey'in hayat-ı adiyyesine (mutad olan hayatına) değil hayat-ı sanatkârisine hulûl ve nüfûz

* Metin için bk. Ahmet Süreyya, **Sebîlu'r-Reşâd**, sayı 244. (Nisan-1329) cilt X, s.159-161. Metinde. parantez içinde yapılan açıklamalar ve sayfa sonunda verilen dipnotlar tarafımızdan yapılmıştır. Ancak köşeli parantez içine alınan dipnotlar yazara aittir. Ayrıca okunamayan kelimelerin muhtemel okunuşları da parantez içine alınarak soru işareti (?) konulmuştur.

** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Elemanı.

¹İbnülemin. M.Kemal İnâl, **Son Hattatlar**. İstanbul- 1970, s. 236; Uğur Derman. **Türk Hat Sanatının Şaheserleri (THSS)**, Ankara-1990. 29. Levha izahı: ve **İslâm Kültür Mirasında Hat sanatı (İKMHS)** .İstanbul-1994, s.219; Şevket Rado, **Türk Hattatları**. İstanbul-1984, s. 242

eylemiştir. Enderûn'un teenni, kemâl-i nezâket, zerâfet gibi ahvâli, mûma ileyh (ima olunan) de görülmez. Fakat âsâr-ı hatt okadar asîl, zarîf ve okadar sanatkârânedir! Bununla beraber Enderûn, bu asabi-haslet zâta rıfk (yumuşaklık) ile muamele, küçükle küçük, büyükle büyük olmak gibi insaniyyet-perverâne huyları aşlamıştır. Hele Enderûn'un bazı âdâtı kendisinde yer tutmuştu: Sofrada daima acele ile yemek yedi.

Gerek bir tesire tabi olsun gerek olmasın, Nazîf Bey'in söyleyeceğim huyları bundan ibaret kalmaz: İsrâfı hiç sevmez, bir çok ahvâlde cömert olduğu halde bazen esirger. Mamafih bu esirgemek tabiî olmaktan ziyâde ekseriya mahsûl-ı tefekkürdür. Nazîf Bey'in sâdeliğe meyli çok idi. En ziyâde beğenilen bir hasleti vardı ki, o da dininde dürüst, mesleğinde sebatkâr ve çalışkan idi. Bir de şu tuhaf huyu vardı ki, dediğinde, hükmünde inatkâr, inadında sebatkâr idi.

Nûr-ı zekâvetle parlayan (çabuk anlayan) gür kaşlı bir alın ile geniş sakallı, mahmur ve müdevver (yuvarlak) bir çehreye, Aziziyye² kalıplı ve siyah bir fes giydirin; buna orta boylu, tıknazca bir gövdeye ilâve eder iseniz Nazîf Bey'in tam bir heykeli hayalinize çıkmış olacaktır.³ Bu çehrenin gözleri; ölçer, biçer her şeyi tartmağa kadirdir. Bu gözler siyahlığı ile değil, belki mühendis olmaları itibarıyla benamdır. Bu kafa, tenâsübü ile değil aklıyla, zekâsıyla büyüktür. Öyle bir zekâ ki yalnız kamışın mahdûd çizgileriyle bir çok güzellikleri tatbik etmeğe kâdir değil, bir çok mahlûlleri de keşfe muktedirdir. Bu kafanın sonra destgahı (zenginliği) ne kadar mükemmeldir, muhkemdir. Bu bodur ve çevik iki el bu sımayı dâima döndürür. Hulasa bu şahıs bir mahluk-ı zî funûndur.

² Muhtelif fes şekillerinden biridir. Bk. Celâl Esâd Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul-1983, 1,583

³ Mûma İleyh Ustâd-ı Muhterem Ahmed Midhat Efendi Merhuma pek benzerdi. Yalnız gövdesi okadar iri değildi.

Bir şahsın gerek mesleğinde,gerekse hayatında câygir-i nüfûz olan(yerleşen yer tutan) işbu seciyye ve âmilleri nazar-ı dikkate alındıktan sonra müşarûn-ileyhin hayat-ı sanatkârisine devam edelim. Nazîf Bey genç yaşında iken “tahminen 1282 tarihlerinde” Üstad-ı Şehîr Şefik Bey ⁴(ö.1297/1880) merhumdan sülûs ve nesih “رب يسر لى ب. فى. ق.” yazarak yalnız müşarûn ileyhden bu kadarcık iktitâf-ı sanat (istifâde) eylemiştir.

Mahlûkatın hepsine şâmil olan kânûn-ı tekâmülün Nazîf Bey’de de bulunması tabîidir. Evâil (ilk dönem) yazılarıyla evâsıt (orta dönem) yazılan arasında insan dehşetli fark görür. Fakat bu fark dediğim gibi hocasının himmetiyle, göreneğin tesiriyle değil, belki müşarûn-ileyhde mevcût olan zekâvet ve kudret-i tersîmin (resim kabiliyetinin) sevkiyle vücûda gelmiştir. Bundan dolayıdır ki mümâ-ileyhin yazıları bir şekli husûside ve dâima asîl kalmıştır. Bununla beraber matbaalardaki mümârese (kazanılan maharet) ve iştigallerin bir hattatın eserleri üzerinde terakkî adımlarını tesrî etmesi (suratlendirmesi) de inkâr olunamaz.

Burada Nazîf Bey’in birinci devre-i sanatkârânesi, hem de yalnız sülûs ve neshe munhasır kalmak şartıyla hitam bulur. Şimdi ikinci devresine geçelim:

Pederim hattat Rıza Efendi⁵ (ö.1338/1920) ile Nazîf Bey Mûsikâ-ı Humâyûn’da⁶ görüşmüşlerdi. Ozaman pederim, Sâmi Efendi⁷ (ö.1330/1912)’den “Ta’lik” ve “Tuğra” müzakere etmekte

⁴ Hayatı için bk. Habib Efendi. **Hat ve Hattâtân**. İstanbul-1305, s. 177; İbnülemin. a.g.e., s. 388; Derman. **THSS**, 27. Levha izahı ve **İKMHS**, s. 211; Muammer Ülker. **Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı**, Ankara-1987, s. 33

⁵ Hayat için bk. İbnülemin, a.g.e., s. 336

⁶ Saray-ı Humâyûn’la askeri bandolara elaman yetiştirilmek ve aynı zamanda Şark Musikisi de öğretilmek üzere açılan mektebin adıdır. Geniş bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. II. 590

⁷ İbnülemin, a.g.e., s. 359; Derman. **THSS**, 36. Levha izahı ve **İKMHS**, s. 217; Ülker, a.g.e., s. 35

olduğundan Nazîf Bey'i de müşarûn-ileyh (işaret olunan) Hattat-ı muhtereme götürmüş ve takdîm eylemiş idi. İşte Nazîf Bey'in ikinci devre-i sanatı bu zamandan itibaren başlar. Sanatkâr bu zamanda orta yaşında bulunur.(40-45) Şâyân-ı dikkat bir surette "celî" yazısını çizmeğe ve dekâikını (inceliğini) anlamaya başlar. Şimdi bakarsanız onda meyl-i taklîd evvelkinden fazladır. Mamafih şahsiyyetini de hiç bir zaman kaybetmez. Öğrendiği bununla kalmaz. Sâmi Efendi'den "Ta'lik" de yazar. "Dîvânî" yazılarını görür "Tuğra" nın tarz-ı keşidesini anlar. Artık sanatkâr çok zenginleşmiştir. Her nevi çizgilerle kâğıda güzellikleri geçirmeğe muktedirdir. Yalnız eli değil gözlerinde iktisâb-ı terbiye eylemiştir. Çünkü onda şekiller, munhaniler (eğriler), çizgiler artık çoğalmıştır.

Fakat Nazîf Bey bu ikinci devr-i dehaşi(yi ?) Sâmi Efendi'ye borçludur. Nazîf Bey'in Sâmi Efendi'ye yanaştıktan sonra gösterdiği muvaffakiyetlerde bilinsin ki, Sâmi Efendi'nin himmeti, tesiri vardır. Sonra Sâmi Efendi'nin tecârüb-i adîde-ı sanatından Nazîf Bey nekadar istifâde etmiştir. Bir gün pederimle beraber ziyarete gitmiş iken Sâmi Efendi'nin Nazîf:- bunları hep benden öğrendi-yollu telmihi (imalı konuşması) haklı görülmeğe zarûridir. Bununla beraber Sâmi Efendi Nazîf Bey'deki kudret-i sanata, dehâya, hayret ettiğini alenen (aşîkâr) söylerdi.

Merhûm mûma ileyhın Litografide⁸ ki maharetinden de bir parça bahs edelim. Matba'a-ı âmirede Hattat İzzet Efendi⁹ (ö.1321/1903) rik'a yazısına bir şahsiyet-i nevîn verdiği zamanlarda Nazîf Bey de bu mesleği sevmiş ve İzzet Efendi'ye peyrev (mensup, tabi) olmuş idi. Her nekadar İzzet Efendi kadar rik'a da muvaffak olamamış ise de litografide "taş basması" muma ileyhle aynı derecede

⁸ Gayet ince taneli kalker taşlarının sathı tesviye ve perdah olunarak üzerine yaptığı mürekkeple yazılan yazı veya resimleri kâğıda basma sanatı ve bu usulde basılmış şeyler. Geniş bilgi için bk. Arseven, a.g.e., III. 1233

⁹ İbnülemin. a.g.e.. s. 167.

bulunmuş ve harita tahririnde (yazılmasında) Nazîf Bey teferrüd eylemiştir (emsalsizdir). Bunun içindir ki Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye (Genel Kunmay) haritaları muşarün ileyhe yazdırılır ve orada bir memuriyet-i mahsûsası vardı. Ali Şeref Paşa'nın tersim ettiği âdî haritalarda Nazîf Bey'in tertiplerine, uzun keşidelerine bakıp da hayran olmamak elden gelmez.¹⁰

Sanat-ı Hatta bu kadar müteferrid (eşi ve emsali olmayan) ve muvaffak olan zatın yazı hakkındaki fikirlerini mutalaalarını cem ve tahlil etmek luzumlu ve faidelidir. Nazîf Bey yazıda kalemin harekât-ı mute'addidesine (çeşitli hareketlerine) dikkati tavsiye ederdi. Ve hurûfâtın, kelimelerin desimilimetre derecesinde ölçü ve biçimlerine vakıf idi. Bundan başka her zerresini bildiği bu kelimeleri bir ibârede yine öyle zerre hesâbıyla ve ilnicam ? (insicâm ?) ve tenâsûp meziyetleriyle tersim ve tertib ederdi. Bundan dolayıdır ki Nazîf Bey'in yazıları zü'l-vecheyn dir. Kusursuz güzeldir. Ama bazı yaptığı şeyler beğenilmeyebilir. Buna kimsenin itirazı olmaz. Esasen bu bir zevk meselesidir.

Nazîf Bey yazıyı talim ederken pek canlı tarif eder ve eşya-ı hariciyeden (görülen nesnelere) tecrid edilmiş (ayrılmış) olan harflerimiz yine eşya-ı hariciye ile temsil eder idi.

Mesela: Ta'lik yazısında "başda ayn" bir papağan kafalı addedilir (sayılır); bir " ب " nin ucu bir arının gerisine benzetilir;" ح "

ın karnı bin yumurta teşkil eder; Ortada

" ق " kapalı bir başta ayn (göz) demektir. Hele " م " ın kuyruğu damlamak üzere bulunan, bir ince su yoluna nekadar benzer. Tarik-i

¹⁰ Mûma ileyhın zekasına, becerikliliğine bir misal olmak üzere şu fıkrayı kendisinden nakl ediyorum : Erkân-ı Harbiyye matbaasında Nazîf Bey'e isimleri eczalı yazılmak üzere bir harita vermişler. Nazîf Bey haritayı yazmış, lakin haritanın çizgileri henüz taşa geçirilmediğinden yazı günlerce kalmış, ve yazı olması hasebiyle eczalı kâğıt çekilmiş. Matbaada bir türlü yazı ile çizgileri tatbik edememişler. Nazîf Bey ise bir mukavvayı çukurlatarak eczalı kâğıdı iki tarafa yapıştırmış, mukavva ısındıkça eczalı kâğıdı germiş, ve bu suretle kâğıdı taşa uydurmuştur.

temsilin (benzetme) fenn-i terbiyede mevki-i muhimmi nazarı itibara alınırsa Nazîf Bey'in bu tarifleri hakikaten, şâyân-ı takdirdir. Bahusus ki hüsn-i hat gibi güzelliği mücerret eşkâla sıkıştırmak ile vucûda getirilmesi hakikaten müşkil olan bir sanatta bu sûret-i tadrîs (ders verme ,okutma) pek nâfi (faydalı) olur. Eğer tedkîkât-ı ilmiyyesi müsâid olsaydı Nazîf Bey bu hususta yeni bir çığır açabilirdi.

Bir akşam Nazîf Bey'in evinde hüsn-i hattan bahs ediliyordu. Sözüm Sulûs ile Celi'nin nûkât tefrikine dairdi. Nazîf Bey "Celi, Sülûs'ün aynı olmalıdır" fikrinde olduğunu söyledi Ben ise zâten söz başım olan Râkım¹¹ (Ö.1242/1826)'ın O dahi-i sanatkârın Celi'de vaz ettiği tıknazlık esasını ve yerine göre yaptığı altı noktalık "nun" ve iki buçuk noktalık "vav" larını zikrettim. Muma ileyh fikrinde sâbit olduğunu ve mamafih Râkım gibi bir mütefennin (teknik bilgi sahibi) sanatkârın vaz' eylediği esaslarında vâhi (boş, manasız) olamayacağını serd ve ityân eylemiş idi.

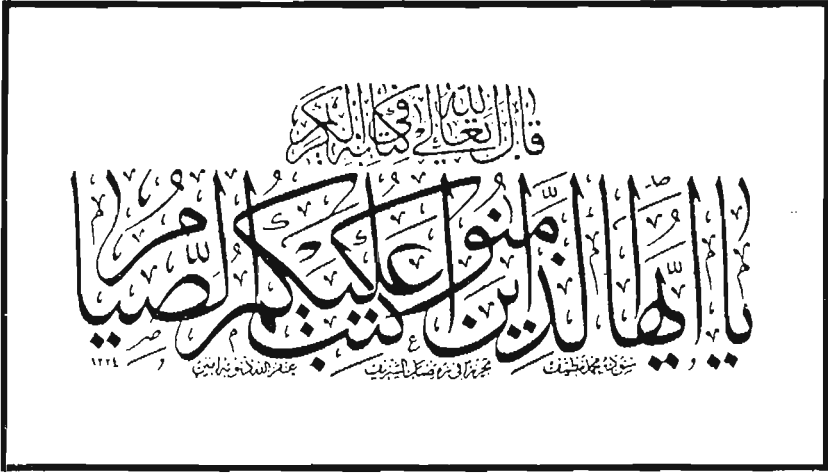
Bundan tahminen bir sene geçmiş idi, bir akşam yine evine gittik. Fakat zavallıyı son zamanlarında serzede-i zühûr (başlamış, baş göstermiş) olan göğüs ve kalp, ağrıları pek ziyâde muzdarip ediyordu. Daha aradan bir buçuk ay geçmedi zâten kendisini ara-sıra yoklayan bâd-ı semûm (sam yeli) nüzûlün yine ismiyle sevdiği latîf bir bahar gününde " evâil-i Şubat 328 pazar" rûh-ı nezîhi (temiz ruhu) Allah'ına kavuştu. Ve cesedi mağfiret-i Nakşi'de Yahya Efendi hatîresine (mezarlığına) medfûn-ı hâk-ı itr-nâk (güzel kokulu toprağa defn) oldu. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsi'ah

**Hutûd-ı İslâmiye Sâliklerinden ve
Dârü'l-Fünûn Mezunlarından
Ahmet SÜREYYA**

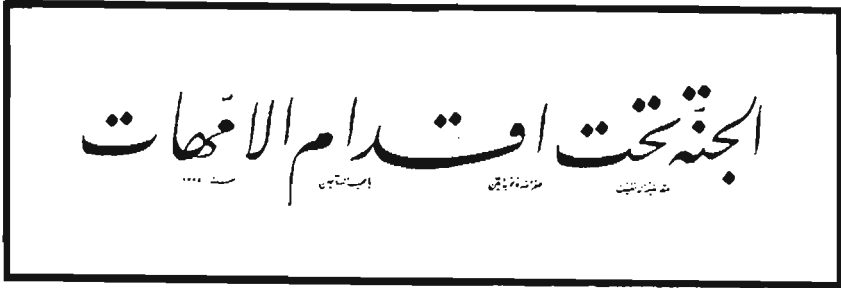
¹¹ Hayatı için bk. Habib. a.g.e.. s. 165; İbnülemin. a.g.e., s. 273

KAYNAKLAR

- Ahmet Süreyya. Üstâd -ı Ekrem Hattat Nazîf Bey, **Sebîlü'r-Reşâd**, sayı,244 (Nisan -1329),cilt 10,s.159 -161
- Arseven,Celâl Esad. **Sanat Ansiklopedisi**, I-V, İstanbul -1983
- Derman,Uğur. **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**, Ankara - 1990
- İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı**, İstanbul -1994
- Habîb Efendi. **Hat ve Hattâtân**, İstanbul -1305
- İbnülemin, M.Kemal İnal. **Son Hattatlar**, İstanbul -1970
- Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I-III, İstanbul -1993
- Rado, Şevket. **Türk Hattatları**, İstanbul -1984
- Ülker, Muammer. **Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı**, Ankara -1987

Şekil-1 : Sebilü'r-Reşâd, c.10, sayı 244, s. 160

Şekil-2 : Sebilü'r-Reşâd, c.10, sayı 244, s. 161